

РЕЦЕНЗИЯ ЗА КНИГАТА

Велева, М. Как се прави история? Историографски студии.
София: Издание на форум „България – Русия“, 2015. 543 с.

П. Първанов

Сборникът „Как се прави история. Историографски студии“ обединява двадесет и два текста на проф. Мария Велева. Това е една малка част от творческите дирения на дългогодишния изследовател на историята на историческото познание, но отразява основните проблеми, които са я вълнували през годините. А те са разнообразни. Хронологично се простират от времето на Българското възраждане, когато се поставя началото на съвременната българска историческа наука, и достигат до втората половина на XX в., когато творят български историци, чиято младост проф. Велева изследва. Тематиката също е разнообразна. Представени са три от основните съвременни теоретични течения на историческата наука: романтизъм, позитивизъм, исторически материализъм, а също и отделни историци и периоди от развитието на българската историческа наука. Сборникът е ценен с факта, че прави изследванията на проф. Велева лесно достъпни за широката публика. Повечето от тях са публикувани в издания, които отдавна са библиографска рядкост (да не кажем всички), а някои от тях дори трудно се намират в големи библиотеки. Показателен е примерът с „*Университетски изследвания и преподавания на българската история у нас и в чужбина*“ (Пампорово, 1981 г.) и том втори, част четвърта на същото издание, излязла в Смолян през 1988 г., където се намират два основополагащи текста на авторката. Положителен е и фактът, че в сборника за първи път намират място изследване на проф. Велева, проследяващо развитието на българската историческа наука между двете световни войни, пък и статия на авторката, неизлизила до момента в България (превод на доц. Елка Дроснева от руски език), разглеждаща началото на българо-съветските научни отношения.

Стане ли въпрос за българска историография, безспорно името, което изпъква, е това на проф. Мария Велева. Тя е родена през 1926 г. в София. Завършва девическа гимназия през 1944 г., а през 1951 г. се дипломира като историк в Ленинградския държавен университет. След завръщането си в родината е назначена за асистент в Софийския университет, където постепенно преминава през длъжностите старши асистент, главен асистент, доцент и професор. През 1963 г. защитава дисертацията си и придобива кандидатска степен, равна на сегашната „доктор по история“. В Университета чете курсове, свързани с историческото развитие на България и нейните държавни учреждения, за да се стигне до 1968 г., когато поема за повече от две десетилетия курса по „Българска историография“. Проф. Велева се налага като учен, изследващ проблемите на българската историография, а и успява да изгради свои последователи, които продължават историографските дирения и четат историографски курсове.

Статиите и студиите, събрани в „*Как се прави история*“, са писани през различни години в продължение на почти четири десетилетия. Най-старият от тях е за историка на Възраждането Димитър Страшимиров и е публикуван за пръв път през 1967 г., а най-новият е от 2004 г. и представя Любен Каравелов и връзките му с руската историческа наука. Това дава възможност да се проследи развитието на възгледите на историографа Мария Велева. И доколко нейните текстове отразяват духа на времето, в което са писани, и изискванията на номенклатурата, с които се е съобразявала авторката, тъй като публикациите в сборника са без смислови изменения, а само с отстранени технически грешки.

Текстовете са групирани в четири раздела, предшествани от предговора на доц. Е. Дроснева, озаглавен: „По широките друмища на историческата наука“.

Първият от разделите е под название: „За началото на историята на българската историческа наука“ и в него са включени: „Състояние на изследванията по българска историография“, „Васил Златарски като историк на българската историческа наука“ и „Александър Бурмов като историограф“. Първият изяснява предмета на науката историография. Периодизира българската историография, представя достиженията и на базата на огромно количество посочена литература поставя бъдещи задачи пред изследователите, само ня-

кои от които са изпълнени към настоящия момент. Статията за Васил Златарски представя знаменития учен в различна професионална светлина – като историк на българската историческа наука. На базата на непубликуван историографски курс, историографски публикации на учения и различни текстове, писани по различни възпоменателни поводи, авторката изтъква, че „научното наследство на В. Златарски в областта на българската историография е значително само по себе си“ (с. 34). Третата статия е посветена на историографските дирения на проф. Ал. Бурмов. На базата на непубликувания историографски курс на професора и на историографските му статии, които проф. Велева систематизира в три групи, авторката стига до заключението, че проф. Бурмов е „точен, прецизен и кратък“, но „повдига много теоретични въпроси на българската историография“ и дава „компетентно решение на много от тях“ (с. 44).

Вторият раздел от сборника е наречен „Историческата наука през епохата на Националното възрождане“ и обема седем текста: „Романтизмът в българската историопис през Възраждането“, „Между романтизма и позитивизма. Спиридон Палаузов – жизнен път и научно дело“, „Юрий Иванович Венелин – от него и за него“, „Марин Дринов – личност и съдба“, „Константин Иречек – историк на България“, „Формиране на историческите концепции за българското националноосвободително движение“, „Любен Каравелов и руската историческа наука“. Така се оформя своеобразна история на българската историческа наука през Възраждането.

В първата статия авторката разглежда романтичното течение в българската историческа наука. Представя българските изследователи на романтизма, като стига до извода, че повечето от тях са филолози, а не историци. Отнася началото на българския исторически романтизъм към 30-те–40-те години на XIX в., а разцветът на течението към следващите две-три десетилетия на същия век. На базата на тематиката, която българските историци през Възраждането разглеждат, и на изворите и методите, които ползват, проф. Велева формулира виждането, че голяма част от българските възрожденски историци са романтици.

В текста за Юрий Иванович Венелин проф. Велева прави преглед на изследванията, посветени на руския учен. Тя ги подразделя на три периода – възрожденски, буржоазен и марксистка историография. На базата на направения обзор авторът стига до извода, че оценките за изследователя на българите „са високи и еднородни“ (с. 93), но за цялостно изследване на личността и творчеството поставя като задача пълното издаване на трудовете на Венелин за българската история, на архивните му документи, както и написването на монографично изследване за него.

Чрез очерка „Между романтизма и позитивизма. Спиридон Палаузов – жизнен път и научно дело“ Мария Велева запознава читателите с живота и творческите дирения на българина, който живее и твори в Русия, но никога не изоставя корените си. Авторката смята, че първият българин историк с университетско образование е слабо изследван. Чрез текста тя въвежда в научно обращение много архивни източници, на базата на които прави своя извод, че тепърва предстоят изследвания върху живота и творчеството на Спиридон Палаузов, когото смята за основоположник на научно-критичното течение в българската историография.

Следващият текст е посветен на Марин Дринов. В него проф. Велева прави преглед на изследванията за учения, за да го покаже като „сложна, богата и многостранна личност“ (с. 171), която живее на границата на две епохи и принадлежи на две страни – България и Русия.

Поредицата за първите историци, осветлили историята на България, продължава с „Константин Иречек – историк на България“. М. Велева представя диренията на учения върху историята на българите, но внушава, че колкото и да е популярен тук чешкият учен, българите все още имат едностранна представа за него като техен изследовател. Поради тази причина призовава за цялостно изследване на творчеството на акад. К. Иречек.

В следващия текст „Формиране на историческите концепции за българското националноосвободително движение“ авторката се старее „да бъде обособен първоначалният етап във формирането на концепцията за националноосвободителното движение, а именно възрожденският период, като бъдат характеризирани основните му постижения и особености“ (с. 181). Историографът намира няколко опорни точки, сред които църковните борби, въоръжената съпротива на българите срещу османците, противопоставянето на

неблагоприятни чужди отзиви за българската националноосвободителна борба, революционните борби и периодизацията. Накрая установява, че тези концепции на българските възрожденски историци са устойчиви във времето и продължават да са актуални по времето на писане на статията.

В последния текст от раздела – „Любен Каравелов и руската историческа наука“, проф. Велева разглежда връзките на Каравелов с руски историци по време на Московския му период и достига до четири извода: Карвелов познава всички направления на руската историческа наука и взаимства от тях; оформя се като теоретично мислещ историк; благодарение на руската славистика Каравелов се оформя като енциклопедист; възприема методите на популяризацията на историческата наука и като революционер ги използва.

Третият раздел на книгата е озаглавен „Исторически търсения от първите следосвобожденски десетилетия“ и включва текстовете: „Позитивизмът – теория и практика на историческото познание у нас“; „Захари Стоянов като историк на българското национално-революционно движение“ и „Димитър Страшимиров – живот и научно творчество“.

Студията „Позитивизмът – теория и практика на историческото познание у нас“ е своеобразно продължение на текста на проф. Велева за романтизма. Въвеждащата теоретична част е последвана от очерк за развитието на българската историческа наука след Освобождението. Разглеждат се центровете и периодиката, теоретико-методологическите позиции, изворите и научните съчинения по периоди. Накрая на текста авторката стига до заключението, че това е началният етап на българската историческа наука, която вече започва да се развива в самостоятелни научни центрове. И макар и поизостанали, българските историци бързо застават „на позициите на съвременните научни достижения“ (с. 234).

Чрез статията си „Захари Стоянов като историк на българското национално-революционно движение“ проф. Велева хвърля светлина върху историческите дирения на революционера, тъй като счита, че той е повече познат като личност, писател и публицист, не и като историк. Тя смята, че Захари Стоянов е създател на „особена школа или направление в българската историография – дребнобуржоазно демократично и реалистично в разбирането на историческия процес“ (с. 236). Разглеждайки историческите му трудове, тя го причислява към редиците на позитивистите. За да заключи накрая, че „Захари Стоянов е своеобразен, талантлив и значителен по приносите си историк в зората на българската историческа наука“ (с. 250).

Последният текст в раздела е посветен на историка на Априлското въстание Димитър Страшимиров. В този класически историографски текст авторката представя литературата за Д. Страшимиров, проследява живота и творчеството му, за да изтъкне значителните приноси на Страшимиров за развитието на българската историческа наука.

Последният раздел от сборника, озаглавен „Историците и историята между двете световни войни (1918–1944)“, включва девет статии и студии: „Историческата наука между двете световни войни“, „Димитър Благоев – изследовател на историята на международното работническо и социалистическо движение“, „Димитър Благоев – първият български историк марксист“, „Александър Бурмов – първи стъпки в историческата наука“, „Формиране на историческите възгледи на Христо Гандев“, „Петър Михайлович Бицилли и теория на историята“, „Петър Михайлович Бицилли в Софийския университет“, „Петър Мутафчиев – учителят на младите“, „Българо-съветски научни връзки в междувоенния период“.

Студията „Историческата наука между двете световни войни“ е писана през 1991 г. и до този момент не е публикувана. Тя завършва прегледа на развитието на българската историческа наука до Втората световна война, започнат със статиите на проф. Велева за романтизма и позитивизма. Използва се същият подход, приложен и в гореспоменатите текстове. Основният извод, до който стига авторката, е, че тогава създадените научни центрове стават солидна база „за развитие на историческата наука след Втората световна война“ (с. 331).

Следващите два текста от сборника засягат историческите дирения на Димитър Благоев. В тях М. Велева, на базата на огромна по обем литература от и за Д. Благоев, го представя като историк на работническото движение и първи историк, който въвежда и с течение на времето налага методите на историческия материализъм в България.

Студията за Александър Бурмов проследява изключително подробно формирането и дейността на учения до 1944 г. Същото може да се каже и за текста за Христо Гандев.

Обединяващото между двата очерка е, че предмет на тяхното изследване са двама учени, формирани през разглеждания период, но оказали огромно влияние върху развитието на българската историческа наука през следващия период от развитието ѝ.

Следват два текста, посветени на руски учен, който започва професионалния си път в родината, но успява да разкрие напълно научния си потенциал в България, в която се преселва в началото на 20-те години на XX в. Като учен от световна величина разглежда авторката Бицилли и се съсредоточава върху теоретичните му възгледи и работата му в Софийския университет.

Последният историк, чиято дейност се представя в „*Как се прави история*“, е Петър Мутафчиев. В текста проф. Велева показва на читателя въздействието, което известният наш медиевист оказва върху младите тогава историци, превърнали се във водещи учени в периода след Втората световна война.

Сборникът завършва със статия, излизаща за първи път на български език, в която се проследяват българо-съветските научни връзки между двете световни войни и в която проф. Велева установява, че те предшестват официалното установяване на дипломатически отношения между двете страни, а същевременно са и твърде интензивни.

Двадесет и двата текста, събрани в „*Как се прави история. Историографски студии*“, представляват задълбочен историографски преглед на развитието на българската историопис от времето на Възраждането до Втората световна война. Във всички тях личи прецизният историографски маниер на работа на доайена на българските историографи проф. Мария Велева. Искрено се надявам с настоящото издание да се постави началото на добра традиция, в която да се включат повече учени, занимаващи се с науката историография, и да последват примера на проф. Велева.